

Демедюк Тетяна Сергіївна,

доцент кафедри оперативної-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ НЕТЕРПИМОСТІ

За результатами оцінювання звіту України перед Комітетом ООН щодо виконання положень Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, було сформовано зауваження та рекомендації для України, значна частина з яких стосувалися різних аспектів діяльності правоохоронних органів [1].

Основним недоліком протидії ксенофобії в Україні в ракурсі розслідування злочинів, що вчиняються з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є проблема реєстрації кримінального провадження за відповідними статтями кримінального кодексу України та доказування мотиву злочину [2].

Кримінальне законодавство України дає певний інструментарій для боротьби із злочинами, вчиненими на ґрунті нетерпимості. Втім, в Україні дотепер зберігається тенденція не кваліфікувати расистські напади як злочини на ґрунті нетерпимості. Навіть тоді, коли є однозначні підстави для кваліфікації злочину як вчиненого на ґрунті ненависті (у тому числі, свідчення підозрюваних), кримінальні провадження порушуються за статтями «хуліганство» або «завдання тілесних ушкоджень» [3].

Насамперед слід зазначити, що сам факт вчинення будь-якого злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату, згідно п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України, виступає обставиною, яка обтяжує покарання. В основі расової, національної ворожнечі або розбрату лежать антинаукові погляди про неповноцінність людей певної раси, національності, а релігійної ворожнечі або розбрату - хибні уявлення про переваги одного віросповідання над іншим чи однієї конфесії над іншою всередині одного віросповідання [4].

З моменту прийняття у 2001 році нового Кримінального кодексу України відповідальність за будь-які злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості, передбачалася в основному статтею 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань».

У 2009 році до Кримінального кодексу України були внесені зміни, відповідно до яких у частини другі окремих статей, що встановлюють

відповідальність за злочини проти життя і здоров'я особи, було додано кваліфікуючу ознаку вчинення злочину з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Також було змінено статтю 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості», до предмету кримінально-правового захисту якої віднесли також і твори, що пропагують расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.

Аналіз положень кримінального законодавства дозволяє виокремити дві групи злочинів, мотивом вчинення яких є расова, національна чи релігійна нетерпимість [4].

Першу групу утворюють злочини, де в диспозиції статті Особливої частини прямо вказано на такий мотив злочину. Ця група у свою чергу поділяється на дві підгрупи.

Перша підгрупа характеризується тим, що мотив расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату є ознакою основного складу злочину, так, стаття 161 КК «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань» передбачає відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Такі дії можуть супроводжуватись насильством, обманом чи погрозами, а також можуть бути вчинені службовою особою, або організованою групою осіб або спричинити тяжкі наслідки. На думку фахівців з кримінального права, насильством є спричинення потерпілому умисних легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК). Крім цього частина 3 статті 161 КК передбачає відповідальність за зазначені дії, які спричинили тяжкі наслідки.

Стаття 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості» встановлює відповідальність за ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення. Ті самі дії щодо кіно- та відеопродукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед

них творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.

Другу підгрупу утворюють злочини, при формулюванні яких мотив расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату є ознакою не основного, а кваліфікованого складу злочину. Так, п. 14 ч. 2 ст. 115 КК «Умисне вбивство» передбачає кваліфікований вид вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 121 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження», передбачає відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 122 КК «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» встановлює відповідальність за умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 126 КК «Побої і мордування» з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 127 «Катування», вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 129 КК «Погроза вбивством», вчинена з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. У разі кваліфікації дій особи за частиною другою будь-якої з вказаних вище статей додаткова кваліфікація за статтею 161 КК не потрібна.

Другу групу утворюють злочини, де наявність такого мотиву не є обов'язковою ознакою. Заподіяння шкоди відносинам, що забезпечують нормальний рівний розвиток міжрасових, міжнаціональних чи міжрелігійних стосунків, виступає додатковим об'єктом.

Так, стаття 178 КК «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків», стаття 179 КК «Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь» та стаття 180 КК «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» охоплюють діяння, які заподіюють моральну шкоду представникам релігійних конфесій.

Практика свідчить, що переважна більшість насильницьких дій у відношенні представників «видимих меншин», кваліфікуються за статтею 296 КК «Хуліганство». Ця стаття передбачає відповідальність за грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Злочин також може виявлятися у вандалізмі, охоплювати різні протиправні дії, що вчинюються з мотивів расової, національної чи релігійної ворожнечі. Суди кваліфікують на підставі вказаної статті випадки публічних образ, закликів, побоїв між представниками різних конфесій, національних груп тощо [5].

Проблемними є питання віднесення до даної категорії злочинів, які вчиняються з хуліганських мотивів, однак супроводжуються

вигуками, що містять в собі ознаки нетерпимості до осіб іншої раси, національності, релігії. В таких випадках умисел на вчинення соціально небезпечних дій, які полягають у ображеннях та нанесеннях тілесних ушкоджень різної тяжкості виникає миттєво, в результаті конфліктної ситуації на побутовому ґрунті і виступають скоріше наслідком конфліктної ситуації, ніж її каталізатором.

При відмежуванні хуліганського мотиву від расової, національної та релігійної нетерпимості, слід звертати увагу на той факт, що, на відміну від хуліганства, вибір жертви обмежується рамками належності потерпілих до осіб іншої національності або раси чи релігії і обумовлений нетерпимістю та крайньою неприязню до певної національності, раси чи релігії.

За даними Генеральної прокуратури України всього злочинів, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості зареєстровано [6]: у 2015 році – 40 злочинів за ст. 161 КК, з яких лише 5 за цією ж статтею скеровано до суду; 16 - за ст. 300 КК, 8 скеровано до суду; та 1 кримінальне провадження за п.14 ч. 2. ст. 115 КК України; у 2016 році – 41 злочин за ст.161 КК України, 4 з яких скеровано до суду; 62 – за ст. 300 КК, 52 з яких скеровано до суду; у 2017 році – 52 злочини за ст. 161 КК України, лише 3 з яких скеровано до суду; 40 – за ст. 300 КК, 27 з яких скеровано до суду, та 1 кримінальне провадження за п. 14 ч. 2. ст. 115 КК України.

Основним елементом, який відрізняє злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості, від інших злочинів проти життя і здоров'я особи та є підставою їх об'єднання до однієї групи, є наявність відповідного мотиву. Як правило, такий мотив є домінуючим, що відображається у прагненні підозрюваного підкреслити неповноцінність потерпілого в силу його належності до тієї чи іншої національності (раси, релігії) або навпаки, у прагненні продемонструвати виключність своєї національності або расової належності [4].

Список використаних джерел

1. Рекомендації Ради Європи щодо боротьби з ненавистю від 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua>. – Назва з екрана.

2. В Україні злочини, скоєні на ґрунті ненависті, воліють не помічати // Інтернет – портал «Громадський простір», новини від 18.06.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/news/view.html?q=1843507>. – Назва з екрана.

3. Буткевич М. Расизм і ксенофобія в Україні: Роль правоохоронних органів у подоланні негативних наслідків / М. Буткевич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://noborders.org.ua/sfery-dijalnosti/ksenofobiya/antysemytyzm-kseno>. – Назва з екрана. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 зі змінами станом на 14.03.2018: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

5. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості. Навчально-практичний посібник / колектив авторів: Дрьоміна-Волок Н. В., Канюс В. М. та ін.: К., 2012. – 167 с.

6. Статистика Генеральної прокуратури України про стан злочинності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. Назва з екрана.